

III. ПОЛІТИКО-МОДЕРНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Дмитро Дзвінчук

МОДЕРНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ ТА ПСЕВДОМОДЕРНІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ

Досліджено зміст та основні складові модернізації політичної та економічної системи країн Центральної Європи з метою здійснення філософсько-політологічного аналізу трансформацій політичної системи України.

Ключові слова: модернізація, псевдомодернізація, стратегія реформ, Центральна Європа.

Dmytro Dzvynchuk. Modernization processes in Central Europe and pseudomodernisation in Ukraine. In the article maintenance and basic component modernizations of the political and economic system of countries of Central Europe with the purpose of realization philosophical and political analysis of the transformations of the political system of Ukraine.

Key words: modernization, unrealmodernization, strategy of reforms, Central Europe.

Процеси суспільної трансформації, які значно прискорилися наприкінці ХХ століття, незважаючи на історичну доцільність та об'єктивну соціальну необхідність, породжують чимало проблем та гострих протиріч як у середині окремих країн, так і в міжнародних відносинах. Практика показує, що в процесі модернізації в багатьох країнах на перший план висуваються проблеми соціокультурної адаптації, тобто спроб пристосування місцевих традиційних структур до вимог сучасного світу.

Найбільш близьким за значенням українським еквівалентом терміна «модернізація» є, на думку автора, слово «осучаснення». За більш детального розгляду сам термін аж

ніяк не містить однозначного шляху такого осучаснення. Втім, історичний досвід показує, що на середину ХХ століття в цьому контексті виявилася певна закономірність. Як наслідок, визначальним шляхом у модернізації, зокрема політичній, незахідних суспільств стало засвоєння норм та інститутів такої моделі організації суспільства, яка виникла та проявила себе в західній цивілізації.

Термін «модернізація», на думку багатьох відомих науковців, слід визначати як характеристику епохи, яка водночас протистояла як античності, так і середньовіччю. Вперше цей термін використали ще в ХVІ столітті в Європі у контексті розуміння свободи, проте згодом ще одним значенням терміна «сучасність» став процес розвитку техніки, прогрес. Якщо в першому випадку термін «modern» («сучасний») не мав обмеження в часі (вважалося, що раз отримана свобода не зникає), то у другому випадку його значення постійно змінюється вже за визначенням, хоча в реальності обидва значення є неподільними, злитими в діалектичній єдності [9].

Сучасна наука породила значну кількість літератури з проблем модернізації, де містяться потужні теоретико-методологічні розробки підходів у контексті досліджень проблем модернізації та розвитку. Серед наукових праць зазначимо роботи Ш. Айзенштадта [13], С. Блека [12], Д. Лернера [14]. У їх дослідженнях розроблялися критерії, визначалися форми, етапи й типи модернізації, її агенти і еліти та їхній вплив на темпи і характер модернізаційних процесів. Більшість авторів були солідарні в тому, що модернізація являє собою перехід від традиційного аграрного суспільства до сучасного індустріального.

Прихильники політологічного тлумачення модернізації [3; 4] розглядають її як частину загального процесу модернізації, коли перетворення відбуваються в усіх основних складових соціальної системи (економічній, правовій, політичній, культурній тощо), але вибір модернізаційного розвитку починається і здійснюється саме у сфері політики, з вияву політичної волі до змін.

Необхідність осмислення нинішнього стану розвитку українського суспільства спонукає українських вчених до розгляду окремих аспектів теорії модернізації та застосу-

вання її методологічного арсеналу з метою досягнення різних феноменів суспільно-політичної практики.

Попри досить глибоке дослідження українськими вченими різних аспектів модернізації суспільства недостатньо висвітленими й зовсім недослідженими залишаються такі проблеми, як: місце і характер розвитку українського суспільства в контексті модернізації західного і незахідного світу; поєднання і взаємодія різноманітних аспектів процесів модернізації і псевдомодернізації; прогнозування варіантів, тенденцій і потреб розвитку України на початку XXI ст.

Теорія модернізації, виникнувши у 50-ті рр. XX ст., пройшла у своєму розвитку кілька етапів. Як і більшість теорій, що займаються вивченням суспільно-політичних процесів, вона пережила декілька кризових моментів, породила ряд суперечностей, пов'язаних зі значним відривом теоретичних рецептів від практики суспільно-політичного реформування.

Діставши глибоке теоретичне обґрунтування у другій половині XX ст., поняття «модернізації» дотепер залишається найбільш універсальним щодо характеристики різноманітних спонтанних та цілеспрямованих суспільно-політичних змін.

Сучасні модернізовані суспільства, запропонувавши характер і темпи самовдосконалення, виступають орієнтиром для суспільств, які з історичних причин відстали у своєму розвитку від апробованих і перевічених часом зразків організації людського співжиття. Створені модернізованим світом, суспільно-політичні параметри вимагають від різних країн неоднакових зусиль для підкорення їхніх вершин. Прагнення до цього, а також незмінна конфронтація сторін, що виникає від бажання ініціаторів модернізації активізувати внутрішні суспільно-політичні процеси, якраз і становлять основний зміст різноманітних варіантів модернізаційного розвитку. А це, у свою чергу, потребує не лише врахування світового досвіду, а й вироблення неповторної стратегії втілення модернізації для окремо взятих країн [3].

Теорія модернізації може вважатися послідовністю концепцій, яка може бути інтерпретована з використанням

моделі І. Лакатоса [6]: 1) є «тверде ядро» (ті положення, від яких не відмовляються); 2) є «захисний пояс» (всі подальші обмовки, що дозволяють перед лицем все нових спроб фальсифікації дотримуватися положень «твердого ядра»). З цієї точки зору «тверде ядро» теорії модернізації може бути представлено такими базовими положеннями:

1. У історичному бутті будь-якого суспільства слід виділяти два стани: «немає вагомих трансформацій – розпочалися вагомі трансформації» (слід виділяти «досучасний» і «сучасний» стан будь-якого суспільства).

2. Перехід суспільства з ситуації «немає вагомих трансформацій» в ситуацію «розпочалися вагомі трансформації» зумовлений і неминучий.

3. Трансформації суспільства у напрямі «осучаснення» розуміються як багатоаспектні процеси – відповідно до уявлень про суспільство як про цілісну систему, що складається з взаємодоповнюючих підсистем (сім'я, спосіб господарювання, політичний режим, культура, екологія, технології тощо).

4. Згадані значимі трансформації ведуть до універсалізації, диференціації і спеціалізації типів внутрісоцієтальної взаємодії, зростанню тих його характеристик, які визнаються позитивними (індивідуальна свобода і добробут індивіда, конкурентні і адаптивні здібності індивідів і спільнот).

«Захисний пояс» теорії модернізації утворюють уявлення про «ешелони» модернізації, а також про «органічний» і «неорганічний» її характер. Ця онтологічна модель являє собою три концентричні кола. Суспільства центрального кола ще до *початку модернізації* мали всі умови для запуску «осучаснення» (так уже склалося, що самі собою сформувалися всі необхідні для цього інститути, включаючи розвинений ринок і активну приватну ініціативу). Наступне коло («другий ешелон») представлений тими суспільствами, які хоча і не мали власних, відповідних процесу «осучаснення», адекватних йому норм і інститутів, проте, модернізувалися, виходячи з власних підстав і власних мотивів (тобто, не втратили якості суб'єкта модернізації). З «другим ешелonom» пов'язане те, що називається «ета-тистська модель модернізації» («осучаснення» проводиться державою як одним із соціальних інститутів і на користь

цього інституту). Нарешті, «третій ешелон» представлений тими суспільствами, де модернізація проводилася на користь «першого ешелону» (тобто, як правило, на тривалий час виявилася втрачена політична суб'єктність) [8].

Таким чином, «псевдомодернізація» – модель модернізації, характерна для суспільств «другого ешелону». Це той напівзахід, який вирішує ряд проблем «відставання», але не дозволяє запуснути «органічну» модернізацію. Із сказаного видно, що феномени, які покликана пояснити «псевдомодернізація», – важливий виклик «ядру» теорії модернізації: чомусь загальна закономірність не спрацьовує.

Для побудови моделі псевдомодернізації потрібно провести процедуру перетворення умов, які вважаються вагомими, в чинники, які можна зіставити з емпіричними даними. Велика частина умов, що вважаються значимими для виникнення ефекту «псевдомодернізації», приведені в класичній роботі В. Хороса «Російська історія в порівняльному висвітленні» [10, с. 15–16].

Отже, ефект «псевдомодернізації» пов'язаний з тим, що:

1. Ускладнений доступ до джерел «первинного накопичення» (під якими розуміється зовнішня торгівля і експлуатація колоній). Це веде до необхідності знаходити внутрішні джерела засобів для модернізації (мається на увазі, перш за все, посилення форм внутрішньої експлуатації).

2. З'являється необхідність протистояти експансії суспільств «першого ешелону».

3. Є виражене відставання світоглядних орієнтацій місцевих правлячих кіл від духовних стандартів правлячої еліти «першого ешелону».

4. В той же час з'являються готові зразки технологій, які істотно полегшують адаптивні версії модернізації.

5. Є певна перешкода в засвоєнні нових цінностей місцевою освіченою елітою.

6. Певне запізнювання в загальнокультурному розвитку населення (під яким розуміється, перш за все, виникнення «протестантської етики» або інших аналогів етики «мирського аскетизму»).

7. Слабо виражені політичні і соціальні передумови модернізації. У цей пункт поміщається вся традиція дослідження української «автократії», «влади-власності» і «суспільного договору», а також всі міркування про вузь-

кість «громадянського суспільства», публічних форм влади і відсутності практик «горизонтального договору» [11].

У цьому контексті зупинимося на висвітленні модернізаційних процесів у Центральній Європі та особливостях суспільно-політичного розвитку України.

Відзначимо, що традиційно в Європі виділяють три найбільш важливі географічні регіони: Західна Європа (тягнеться між Атлантикою і Рейном), Центральна Європа (територія, розташована від Рейну на Заході до Росії і Балкан на Сході) і Східна Європа (як правило, ототожнюється з європейською частиною Росії від західних кордонів Росії до Уралу). Проте, на відміну від інших континентів, у ході історичного розвитку внутрішня географічна і геополітична структури Європи не завжди збігалися. Якщо Захід і Схід Старого Світу, незважаючи на пережиті цими регіонами потрясіння і підйоми, кризи і піднесення залишалися стійкими геополітичними реальностями, то Центральна Європа була зоною геополітичної нестабільності. Вона то зникала з геополітичного ландшафту Європейського континенту, то з'являлася знову. З зникненням Центральної Європи в геополітичному вимірі територія цього внутрішнього європейського регіону входила до складу то Західної, то Східної Європи. Причому, в історії Європи мав місце періодичний перерозподіл центральноєвропейських земель між двома головними європейськими геополітичними регіонами.

Такі процеси отримали віддзеркалення і в європейській геополітичній теорії. Так, французький геополітик Ж. Готтман назвав Центральну Європу «припливно-відпливними землями» Старого Світу. Цей регіон подібний до смужки землі, яка розташована на кордоні суші та моря і яку періодично або накривають хвилі Великого Океану, або вона стає продовженням величезних континентальних просторів. Представники німецької геополітичної школи ці території називають «Zwischeneuropa», тобто регіон, розташований між Заходом і Сходом, між Німеччиною і Росією. У зв'язку з тим, що належність цього регіону до Заходу або Сходу, як ми вже знаємо, не була постійною, ще існує поняття «Мандруючих земель Європи», які переміщують-

ся, подібно до похідних колон, з однієї частини континенту в іншу і навпаки.

Якщо пригадати історію минулого століття, то Центральна Європа часто розглядалася як ключ до Східної Європи. Зникнення Центральної Європи почалося після розпаду Австро-Угорщини в 1918 р., анексії Німеччиною Австрії і Чехословаччини в 1938 р.

У 1939–1940 рр. відбувся черговий поділ Центральної Європи між Німеччиною і СРСР. Закінчення Другої світової війни привело до нового поділу Центральної Європи між Сходом і Заходом згідно з післявоєнними угодами. Як геополітична реальність, цей регіон відродився наприкінці 1980 – початку 1990-х рр., після краху тоталітарних режимів у Європі і в СРСР.

Сьогодні, на думку фахівців у сфері геополітики, до Центральної Європи входять принаймні дванадцять держав: Польща, Угорщина, Чеська Республіка, Словаччина, Румунія, Болгарія, Литва, Латвія, Естонія, Білорусія, Україна, Молдова [5, с. 92–93].

У попередні історичні періоди, як відзначають деякі аналітики, держави, розташовані в центрі Європи, мали дві основні геополітичні проблеми. Перша – постійний тиск упродовж багатьох століть з боку Німеччини і Росії. Друга – відсутність належної уваги до цієї території з боку інших (окрім Німеччини) провідних західних держав. Тривалий час Великобританія, Франція і Сполучені Штати відводили собі достатньо скромну роль у цьому регіоні.

У наші дні геополітична ситуація змінюється. Захід активно співробітничав з країнами, розташованими в центрі Європи. Розглянемо ці зміни на прикладі типової для Центральної Європи країни – Угорщини. Розвиток Угорщини відбувається в новітній період її історії на тлі політичної і економічної орієнтації країни на Захід. Така орієнтація відбивається не лише в звітах політичних аналітиків, але і видна «неозброєним оком» у повсякденному угорському житті. У туристський сезон центральні вулиці і площі Будапешта заповнені західними туристами, серед яких переважають громадяни США. Велика кількість туристів відпочиває в розташованих у західній частині країни знаменитих курортних районах, що сприятливо позна-

чається і на економічному розвитку цих територій. Люди живуть тут досить забезпечено, впадають в очі облаштовані будинки котеджного типу, нові машини популярних західних і японських марок, на яких видно угорські номери. В той же час, під час поїздки на схід Угорщини західна присутність стає менш помітною, та і умови життя в цих регіонах країни мають скромніший характер.

Очевидно, певна нерівномірність внутрішнього економічного розвитку позначилася і на рейтингу рівня життя в Угорщині, вимірюваного за європейською шкалою добробуту.

Так, незадовго до вступу Угорщини й інших держав-претендентів в ЄС статистичне відомство Європейського Союзу – Евростат – опублікувало дані, згідно з якими за обсягом ВВП на душу населення Угорщина знаходилася на п'ятому місці серед цих країн. Попереду виявилися такі країни, тепер уже нові члени Європейського Союзу, як Кіпр – 86 %, Словенія – 69 %, Чехія – 59 %, Мальта – 56 %. Його рівень становив 51 % від середнього рівня країн ЄС. Проте в угорській економіці є перспективи. Ще у 2000 р. середня зарплата в країні перевищила 250 доларів США в місяць і до цих пір продовжує зростати. Вступ країни в ЄС сприяв закріпленню цих позитивних тенденцій. Проте в країні зберігається великий, порівняно з багатьма іншими країнами, відсоток іммігрантів, причому покидають Угорщину частіше молоді, найбільш соціально активні люди.

Непростою була дорога Угорщини в Європейський Союз. Вона першою з країн Центральної і Східної Європи (ще в серпні 1988 р.) встановила дипломатичні зв'язки з Європейським Співтовариством. У 1994 р. набрала чинності Угода про асоціацію Угорщини з ЄС, а з 1997 р. почалися переговори Угорської Республіки з Європейським Союзом про приєднання. Істотну роль у цьому процесі відіграла проведена в Угорщині приватизація, яка мала свою специфіку. Перебуваючи в робітничих передмістях Будапешта, наприклад, на знаменитому острові Чепель, що розташований на Дунаї і є величезною промисловою зоною, бачим на заводських і фабричних будівлях вивіски з назвами найбільших транснаціональних корпорацій. Так, в Угорщині діють такі компанії, як IBM Storage, Ауді Хун-

гарія, Опель Хунгарія, Філіпс Відео, Дженерал Електрик і деякі інші. Масова приватизація в Угорщині закінчилася в основному до 1997 р., коли частка приватної власності в економіці перевищила 75 %. При цьому в Угорщині надзвичайно велика частка іноземного капіталу: вона становить більше половини в промисловості, близько чверті в енергетичному комплексі і більше 60 % у банківському секторі [5, с. 94].

Активне залучення довгострокового капіталу має позитивний вплив на трансформаційні процеси в країнах регіону, сприяє посиленню конкурентоспроможності національних економік і окремих галузей, дозволяє вирішувати проблеми територіальних диспропорцій і зайнятості населення. В той же час, спостерігається певне погіршення макроекономічної кон'юнктури внаслідок незбалансованості монетарної системи, до якої веде неконтрольований приплив великих обсягів грошових коштів. По-друге, орієнтовані на зарубіжні ринки, компанії стимулюють зовнішню торгівлю, проте при цьому створюється небезпечна залежність розвитку галузей і навіть економіки в цілому від виробничих рішень обмеженого числа корпорацій-лідерів. За «веселковими» перспективами частенько прихована реальна небезпека макроекономічної дестабілізації: в разі виробничих збоїв або перенесення потужностей у менш розвинені держави.

Центральноєвропейські республіки з низькою галузевою диверсифікацією господарств можуть зіткнутися з проблемами в зовнішньоторговельних і платіжних балансах, а також зростання безробіття (як це вже траплялося в Угорщині і Словаччині). До несприятливих наслідків селективної політики з залучення інвестицій слід віднести і виникнення так званого «дуалізму економіки», який виражається в наявності одночасно секторів, що розвиваються, але мало пов'язаних між собою, що відчувають фінансовий і технологічний дефіцит традиційних галузей і сформованих іноземним капіталом ефективних виробництв, продуктивність праці на яких в середньому удвічі вища.

Однією з важливих тенденцій є підвищення наукоємності вторинного сектору економіки країн Центральної Європи, чому неабиякою мірою сприяє експорт технологій

провідних світових корпорацій, створення мережі технопарків і технополісів, центрів високотехнологічних виробництв і інноваційних комплексів. До середини 2000-х рр. Угорщина, Польща і Чеська Республіка увійшли до десятки провідних у світі країн-реципієнтів НІОКР, а закономірним результатом інвестиційного стимулювання науки стало підвищення питомої ваги високотехнологічної продукції в експорті (наприклад, в Угорщині, що є одним з лідерів Євросоюзу з цього показника, її частка сягає 20 %) [7, с. 108].

Для створення сприятливих інвестиційних умов у територіальну структуру промисловості країн регіону були упроваджені нові елементи – територіальні утворення з преференційним режимом ведення економічної діяльності, різні види яких об'єднані загальним поняттям вільних або спеціальних економічних зон (СЕЗ). Торговельні і торговельно-виробничі зони, до яких, перш за все, належать промислові парки, з початку цього десятиліття стали провідною формою просторової і функціональної організації господарської діяльності. Такий вигляд СЕЗ має переважно машинобудівну спеціалізацію (понад 80–90 % обсягу торгівлі припадає на цю галузь), а розміщені в них підприємства в середньому випускають до 30–40 % промислової продукції і забезпечують 40–50 % товарного експорту відповідної країни. Значна частина промислових парків, створених за рахунок інвестицій «в чистому полі», розміщена в прикордонних західних районах центральноєвропейських держав для посилення їх експортної орієнтації на ринки Євросоюзу.

Найважливішою зміною галузевої макроструктури промисловості є зниження диверсифікації: замість характерного для планової економіки широкого набору галузевих блоків, у сучасних умовах усе ще функціонують підприємства лише конкурентоздатних виробництв, а деякі галузі перебувають у глибокій кризі або припинили існування. До проблемних у більшості країн належать виробництво добувних галузей: наприклад, істотно знизився видобуток вуглеводнів у Румунії, Угорщині, Сербії і Албанії, припинений видобуток кам'яного вугілля в Угорщині і бурого – в Албанії і Хорватії, а також окремих металевих руд у Македонії і Болгарії. У Румунії і республіках колишньої

Югославії зникли деякі центри кольорової металургії, в Угорщині – чорної металургії [7, с. 109].

Погіршало становище підприємств хімічної галузі, особливо органічної хімії в Польщі, Чеській Республіці, Угорщині, Румунії і Болгарії. Практично у всіх країнах регіону закриті або знаходяться в процесі реструктуризації заводи металоемного машинобудування, текстильні фабрики і деякі переробні виробництва харчової галузі.

Іншою важливою тенденцією є збільшення диверсифікації в галузевій мезо- і мікроструктурі: складна ситуація у сферах виробничої спеціалізації країн Центральної Європи в 1990-ті рр. привела до виділення у складі динамічних галузей нових підгалузей, що стали об'єктом інтересу з боку великих іноземних компаній, що розвиваються. З часом сферу переважного накопичення довгострокового капіталу поповнювали не лише трудомісткі і матеріаломісткі виробництва, але і рентабельні підприємства з середнім рівнем технологічного розвитку, наприклад, машинобудівні заводи.

Наприклад, в Угорщині на електронні вироби доводиться до 15–20 % промислового випуску, а частка телекомунікаційного устаткування досягає 10–15 %. Пізніше залучення Словаччини в боротьбу за інвестиції не перешкодило їй істотно змінити виробничу спеціалізацію: питома вага електроніки і електротехніки в її промисловості становить 15 %, а транспортних засобів і комплектуючих до них – 20–25 %.

Трансформація структури виробництва в країнах ЦЄ сприяла розвитку зовнішньої торгівлі і якісній зміні структури експортно-імпортних операцій. Так, частка продукції машинобудування в структурі експорту в 2000–2007 рр. виросла в Словаччині з 39 до 54 %, у Чеській Республіці – з 44 до 54 %, у Угорщині – з 59 до 62 %, у Польщі і Словенії – з 35 до 41 %. Для порівняння, в державах Південно-Східної Європи (за винятком Румунії) цей показник становить від 5 до 15 % [7, с. 110].

Виникнення диверсифікованих експортоорієнтованих машинобудівних комплексів у країнах Центральної Європи зумовлене тенденцією переміщення виробничої діяльності з традиційних промислових центрів у нові з метою скоро-

чення витрат і оптимізації бізнес-процесів (один з видів транскордонного аутсорсингу або екстерналізації).

Короткий аналіз модернізаційних процесів у країнах Центральної Європи дозволяє глибше усвідомити тенденції соціокультурного розвитку України та виокремити окремі відмінності у стратегії бачення реформ.

Промисловість України на 60 % є зношеною або морально застарілою. Середній вік фондів матеріального виробництва – 22–25 років, темпи оновлення основних засобів у промисловості – 4–5 % щороку. За існуючої інтенсивності оновлення основних засобів і відсутності амортизаційних та податкових стимулів щодо його прискорення для повної модернізації промислового комплексу України знадобиться 25–35 років. Але вже сьогодні Україна економічно відстає від провідних держав світу як мінімум на 50 років! За збереження наявних тенденцій цей розрив прогресивно поглиблюватиметься.

Енергетичні витрати України на формування ВВП втричі більші, ніж витрати розвинених країн. Таким чином, українське населення і підприємства сплачують додатковий податок на розвиток, вартість якого становить 15–17 млрд дол. США, або 16–18 % ВВП щороку! (Ю. Полунєєв). Такий стан речей дозволяє нам віднести Україну до країн «другого ешелону», для яких характерна «навздогінна модернізація» або «псевдомодернізація».

Відзначимо, що впродовж тривалого періоду в Україні стратегія реформ спиралася на ідею європейської інтеграції. Європейські політики встановлювали критерії та стандарти, а українська влада мала їх досягнути, рівняючись на досвід інших країн. Однак за 20 років ефемерне членство України в ЄС ні на грам не стало реальнішим, і вина за це в основному покладається на українську владну верхівку. Однак це тільки половина правди. По-перше, реформування за неоколоніальною стратегією неможливе без участі метрополії, яка має бути активним учасником змін у колонії.

Недостатньо відправити документ із переліком необхідних кроків та реформ. Метрополія здійснює навчання фахівців, консультування, делегує постійних представників, які є учасниками реформ, виділяє ресурси і впливає на політику з метою збереження лояльних представників.

По-друге, і це визначальне – успішна модернізація колонії залежить великою мірою від її місця в політичній стратегії метрополії. Історія вступу в ЄС доводить, що саме політичні мотиви були провідними в рішенні модернізувати і прийняти в члени нові країни.

Так, наприклад, вступ Греції відбувся за 4 роки після подання заявки, що збіглося з ускладненням політичної ситуації на Близькому Сході, а всі реформування економіки відбувалися за фактом вступу.

Іспанія і Португалія, маніпулюючи своїм членством у НАТО, отримали позитивну дискримінацію і перехідні періоди на кілька десятків років. Польща, Угорщина і Чехословаччина отримали вигідні торгівельні угоди та спрощені візові режими відразу після повалення соціалістичних урядів. Подібна ситуація була і з країнами Балтії. НАТО мість, 20 років по незалежності, а Україна досі не може отримати угоду про асоціацію.

Сучасна влада також реалізовує неоколоніальну стратегію реформ. В її основі лежить побудова російської моделі бюрократично-олігархічного корпоративізму, в якій бюрократія і олігархи укладають пакт про спільне управління та поділ ресурсів.

Особливість цієї моделі полягає в тому, що вона має забезпечити вигідне співіснування країни з демократичним світом. Це означає фіксувати на папері та виголошувати в промовах західні цінності, любов до демократії, рекламувати лібералізм, і під цим всім одноосібно розподіляти бюджет, монополізовувати ресурси, здійснювати інформаційне маніпулювання свідомістю, ущемлювати опозицію, громадських діячів та журналістів.

Незважаючи на ментально-корпоративну близькість і тісну взаємодію між українською та російською владою, остання не зможе відіграти важливу роль в українських реформах, оскільки розглядає колонію як ресурсний придаток, а не спільний простір.

На заваді ефективності неоколоніальних стратегій реформ в Україні, серед іншого, стоїть і цивілізаційна протидія двох метрополій: ЄС–Росія, які різними способами взаємно нейтралізують впливи один одного.

Єдиним і безапеляційним успіхом реформ може бути нова інституційна реальність, коли люди живуть, діють і самореалізуються в нових умовах.

Логіка реформ передбачає зміну існуючих інституцій таким чином, щоб на їхньому місці суспільство розвинуло нові. Однак ключове питання у цьому контексті: на зміну яких інституцій спрямовані українські реформи?

Після падіння соціалізму всі концепції реформ спрямовувалися на зміну радянських інституцій планової економіки, державної власності, колективізму тощо. Часткове руйнування цих інституцій відбулось і в Україні, але на їх місці не виросла ринкова економіка.

Сьогодні більшість експертів та аналітиків західних фондів продовжують наголошувати на необхідності завершити повне знищення радянських практик управління та остаточно перейти до ринку. Проте вони не враховують той факт, що за 20 років в Україні сформувалися нові інституції.

Тривалий період розчарування, політичного хаосу, безвідповідальності породили в Україні інститут «паралельних реальностей»: влади і суспільства, які співіснують на основі неформального пакту невтручання.

Пакт передбачає створення умов для виживання суспільства, як: спрощена система оподаткування, гарантії мінімальних соціальних виплат та умов для розкошування влади: мовчазна реакція на корупцію у сферах державних закупівель та замовлень робіт, свавілля дітей-мажорів та суддів.

Будь-яка спроба забрати у суспільства можливість жити «паралельно», як єдиний податок, – викликає різкий спротив і втручання у владу. Аналогічно, будь-які спроби контролювати «бюджетні дерибани», висвітлювати спосіб життя влади наражаються на силову реакцію.

За таких обставин суспільство не буде учасником реформ, радше навпаки, шукатиме можливостей їм протидіяти, а влада, розуміючи це, здійснюватиме реформи виключно у власних інтересах.

Ще один інститут, який сформувався за роки незалежності – «корпоративізм» великого бізнесу та бюрократії. Ці дві суспільні групи настільки зрослися, що можуть вільно переходити одна в одну: олігархи ставати бюрократами і навпаки.

Попри те, що українська політика видається безвідповідальною і хаотичною, досить стабільним у ній залишається представництво інтересів олігархів (незалежно від кольору влади), та захищеність державних посад бюрократів.

Фактично, всі реформи виходять із «корпоративної» етики цього інституту, а отже, марно припускати, що вони можуть бути позбавлені його інтересів. Корпоративізм у своєму мережевому вигляді монополізує український ринок, і продовження будь-яких реформ у напрямі ринку тільки зміцнить його силу.

Реформи в своєму сучасному вираженні стали засобом маніпуляції, управлінням суспільною підтримкою та закордонною допомогою. Вони дискредитували себе як інструмент змін та успіху, а тому мають бути відкинуті і замінені, на слухну думку В. Андрусіва, цивілізаційною модернізацією [2].

Підсумовуючи попередні аналізи, можна виділити ряд ключових умов, які забезпечують успіх цивілізаційної модернізації: інноваційні рішення для зміни суто української інституційної реальності, виникнення суспільного інтересу та безпосередня участь суспільства у змінах.

Це ставить завдання розробки спеціальної моделі організації суспільства, яка дозволяє вивільнити його інноваційний потенціал. Такою моделлю є держава-партнер.

Сама по собі ідея держави-партнера є не новою. Однак цей образ часто дуже загальний і віддалений, щоб стати основою суспільного інтересу.

Держава-партнер не може служити вузьким інтересам ефемерного креативного класу чи конкретної соціальної групи, оскільки йдеться про організацію суспільства та його відносин у цілому.

У державі-партнері влада виходить із усвідомлення свого інструментального призначення та пріоритетної ролі суспільної енергії в змінах. Фактично, основне завдання такої влади – розпоряджатися спільними ресурсами таким чином, щоб вивільняти інноваційний потенціал громадян через створення їм можливостей.

Кожний новий винахід, нова підприємницька ініціатива піднімає загальний рівень добробуту вище, ніж будь-які бюджетні вливання зверху. Система державного планування

в будь-якій державі так чи інакше кінцевою точкою має громадянина, однак у державі-партнері ця точка і є ціллю, а не засобом

Вищенаведене підводить до першого важливого принципу взаємодії держави та суспільства – двостороння комунікація.

Будь-яка реформа чи рішення, розроблене на рівні влади, буде залишатися теорією аж до моменту імплементації.

Безперечно, рівень компетентності громадянина дуже рідко дозволить йому бути фахівцем з конкретної реформи чи рішення, і часто це стає причиною неврахування його позиції.

Однак ключовим внеском, який може здійснити громадянин, є відповідь щодо його можливої реакції чи поведінки в нових умовах. Так, активно вивчаючи думку «спроценців», їх можливу реакцію на податкову реформу, державна політика не зазнала б тих втрат, які відбулись, і тих, які стануться незабаром.

Двостороння комунікація – це не данина моді демократії, не ефемерний європейський стандарт, а звичайна вимога ефективної політики в частині зменшення ризиків витрат. І розуміння цього виходить не з вимог МВФ чи ЄС, а виключно із бажання зробити реальні зміни.

Поряд із конструктивним внеском адаптації державних планів до реальних умов двостороння комунікація виконує функцію зростання рівня обізнаності суб'єктів реалізації рішення.

Досягнення двосторонньої комунікації вже достатньо, щоб влада і суспільство разом виступали суб'єктами інституційних змін. Однак участь у спільній комунікації передбачає прийнятний рівень взаємної довіри.

Проблема взаємної довіри за звичайних демократичних умов розв'язується шляхом виборів, коли громадяни беруть відповідальність за обрану владу, а остання за передвиборчі обіцянки. Але, знову ж таки, функціонування української демократії відбувається в специфічних умовах інституту «паралельних реальностей».

Це означає, що у цьому випадку вибори є нагадуванням владі про важливість дотримання пакту «невтручання», а не інструментом політичної відповідальності. Таким

чином, формування солідарності потребує додаткових кроків з боку влади. Ключовим інструментом формування солідарності є громадянська просвіта. Більшість державних установ є абсолютно невідомою територією для громадян, поки вони не стикаються з реальними проблемами. Оскільки в Україні відсутні освітні програми щодо функціонування інститутів влади, які включали б відвідування відповідних установ, спостереження їх роботи, вивчення організації тощо, то влада і надалі залишається чимось страшним, сакральним, віддаленим. Цей імідж часто помилково розглядається як необхідний для ефективної влади, однак, насправді, породжує в суспільстві бажання ухилитися та уникати рішень і, як наслідок, веде до безрезультатності будь-яких спроб щось змінити. В державі-партнері громадянська просвіта є постійною ініціативою влади. Незалежно від того, наскільки суспільство використовує можливості отримувати інформацію та вивчати роботу державних установ, кроки в цьому напрямі розцінюються ним як правильні і викликають довіру, готовність вступити в комунікацію в разі необхідності.

Діючи на принципах двосторонньої комунікації та солідарності, держава-партнер створює передумови для реалізації ще одного, який і має стати основою політичного та економічного дива – опосередкування інтересу.

Децентралізація є необхідною умовою забезпечення двосторонньої комунікації, солідарності та опосередкування інтересу. Однак, що ще важливіше: децентралізація – це єдиний спосіб покласти край корпоративним зв'язкам бюрократії та олігархії. Концентрація суспільних ресурсів на самому верху перетворює владу на приз, а не на інструмент змін.

Поразка будь-яких реформ закладена в самій українській політичній боротьбі, яка націлена на отримання «призів» у разі перемоги. Влада виступає мотивом політичної діяльності, концентрує фінансові та медійні потоки, але не суспільні інтереси. Здійснивши децентралізацію управління ресурсами, можна буде знищити мотивацію до захоплення «призу» [1].

Однак сама по собі децентралізація є небезпечним кроком з огляду на рівень компетентності та відповідальності

самого суспільства. Існує ризик, що передача більших повноважень на нижчі рівні буде способом скинути невирішені проблеми. На всіх суспільних рівнях організації влади необхідно розвивати лідерську конкуренцію, просвітництво, самоорганізацію, і тоді децентралізація наступить як наслідок зростання інтересів громад та конкуренції нових еліт.

---

1. Андрусів В. Цивілізаційна модернізація: держава-партнер / В. Андрусів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pravda.com.ua/articles/2011/03/14/5949961.

2. Андрусів В. Цивілізаційна модернізація: неможливість реформ / В. Андрусів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pravda.com.ua/articles/2011/01/26/5837698.

3. Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть: Монографія / В. П. Горбатенко. – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. – 240 с.

4. Зеленько Г. І. «Навздогінна» модернізація: досвід Польщі та України: Монографія / Г. І. Зеленько. – К.: Критика, 2003. – 215 с.

5. Косов Ю. В. Особенности геополитических процессов в Центральной Европе / Ю. В. Косов // Управленческое консультирование. – 2009. – № 3. – С. 91–97.

6. Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ / И. Лакатос [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://scorcher.ru/art/theory/any/lacatosh.php>.

7. Лобанов М. М. Трансформация отраслевой и территориальной структуры промышленности стран Центрально-Восточной Европы / М. М. Лобанов // Региональные исследования. – 2010. – № 3 (29). – С. 106–112.

8. Родригес А. М. История XX века: Россия – Запад – Восток / А. М. Родригес, С. В. Леонов, М. В. Пономарев // FictionBook.lib [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://fictionbook.ru/author/aleksandr_manuyevich_rodrigues/istoriya_xx_veka_rossiya_zapad_vostok/read_online.html?page=1.

9. Теория модернизации [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.

10. Хорос В. Г. Русская история в сравнительном освещении / В. Г. Хорос. – М: Aspect press, 1996. – 171 с.

11. Цыганков В. В. Псевдомодернизация: возможные варианты и значимые факторы / В. В. Цыганков [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.publikacia.net/arhiv/012011.pdf>.

12. Black C. The Dynamics of Modernization. A Study in Comparative History / C. Black. – N.Y.: 1966. – 576 p.

13. Eisenstadt S. Modernization: Protest and Change / S. Eisenstadt. – New Jersey: Prentice-Hall, 1967. – 617 p.
14. Lerner D. The Passing of Traditional Society: Modernizing in the Middle East / D. Lerner. – N.Y.: L., 1965. – 611 p.